

Az amerikai dilemmák és a hírszerzés elemzése a Jugoszlávia elleni szovjet katonai támadás lehetőségéről (1948–1952)

Vukman Péter
Szegedi Tudományegyetem

1948. február 10-ére Sztálin Moszkvába rendelte a jugoszláv és a bolgár kommunista párt vezetőit.¹ Ezzel a lépéssel kezdetét vette a Szovjetunió és Jugoszlávia közti nyílt konfliktus, amelynek első szakasza a szovjet pártfőtitkár 1953 tavaszán bekövetkezett haláláig tartott. A konfliktus következményeként Jugoszlávia teljesen új körülmények között találta magát. A szovjet gazdasági és katonai tanácsadók visszahívása, a Jugoszláv Kommunista Párt kizárása a nemzetközi kommunista mozgalomból, a szovjetek és csatlósai gazdasági és barátsági szerződéseinek felmondása, a Tito elleni nemzetközi perek és a fokozódó katonai támadás lehetősége következtében teljesen megszakadtak a jugoszláv–szovjet és a jugoszláv–kelet-európai kapcsolatok. Habár Tito és a jugoszláv vezetés már 1949 végétől tapogatózásokba kezdett India felé, amely később az el nem kötelezett államok mozgalmának egyik kiindulópontja lett,² a teljes elszigeteltség elkerülése miatt a jugoszlávok számára elengedhetlenné vált a kapcsolatok normalizálása a nyugati nagyhatalmakkal, köztük is elsősorban az Egyesült Államokkal.

A közeledésben a jugoszláv vezetést több tényező vezette. A II. világháború pusztítása, az újjáépítés nehézségei, az ambiciózus öt éves terv megvalósításának sikeressége miatt az államnak nagy szüksége volt a „szocialista tábor” támogatására. Ez azonban 1948 után lehetetlenné vált. A gazdasági problémákat súlyosbította a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása miatti termés kiesés, amit tovább tetézt az 1950-es és 1952-es aszályos nyár. Az éhínség így már valóban fenyegetett, a lakosság elégedetlensége pedig a rendszer stabilitását áshatta volna alá. A gazdasági blokádnál a szovjet–jugoszláv konfliktus elmérgesedésével egyre komolyabb veszélyt jelentett, hogy a Szovjetunió egyedül vagy kelet-európai csatlósáival közösen támadást indít a balkáni „renegát” állam ellen. Jugoszlávia, habár 33 jól felszerelt hadosztállyal a Szovjetunió után a térség legnagyobb haderejével rendelkezett, hosszabb távon egyedül képtelen lett volna sikeresen szembeállni egy esetleges támadással.

¹ A találkozóról részletesen beszámol: Milovan Djilas: *Találkozások Sztálinnal*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989. és Edvard Kardelj: *Visszaemlékezések*. Fórum Kiadó, Újvidék, 1981. A találkozóról készült jugoszláv jegyzőkönyv magyarul olvasható: Vukman Péter: *Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozója*. Documenta Historica 64. JATEPress, Szeged, 2004.

² A jugoszlávok dilemmáit és az el nem kötelezett országok mozgalmával kapcsolatos jugoszláv kezdeményezéseket összefoglalja: Svetozar Rajak: In Search of a Life outside the Two Blocks: Yugoslavia's Road to Non-Alignment. in: Ljubodrag Dimić (szerk.): *Great Powers and Small Countries in Cold War 1945–1955 – issue of ex-Yugoslavia. Proceedings of the International Scientific Conference, Belgrade, November 3rd – 4th, 2003*. Beograd, 2005. 84–105.

A közeledést azonban az ideológiai ellentétek és az egymás iránti kölcsönös bizalmatlanság megnehezítette. Az amerikai vezetésnek több tényezőt kellett mérlegelnie. Ezek közül az egyik legfontosabbat éppen az jelentette, hogy vajon a Szovjetunió tervei között szerepel-e egykori első számú szövetségeseinek megtámadása, illetve erre mikor és milyen formában fog sor kerülni. A jelen tanulmány célja annak felvázolása, hogy a nyugati és főleg az amerikai külpolitika döntéshozóinak milyen dilemmákat kellett mérlegelniük Jugoszláviával kapcsolatban, milyen okok vezettek ahhoz, hogy végül támogatásukról biztosították Tito kommunista rendszerét, különös tekintettel Jugoszláviának egy esetleges szovjet támadással szembeni ellenálló képességére. A katonai támadás veszélyének észlelését, annak az amerikai elemzők szerinti súlyosságát és lehetséges módozatait, a felmerülő eltérő véleményeket leginkább az amerikai hírszerzés, a Központi Hírszerző Szolgálat (Central Intelligence Agency, CIA) stratégiáinak a témával kapcsolatos elemzéseiből mérhetjük le.

A nyugati hatalmak előtt Tito és Sztálin vitája egészen 1948. június 28-ig, a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) bukaresti ülésén született elítélő nyilatkozat nyilvánosságra hozataláig jól őrzött titok maradt. A konfliktus észlelését és a rá adott első reakciókat a bizonytalanság és a kétértelműség jellemezte. Habár a nyugati diplomáciai testületek tagjai egyes jeleket korán felismertek, mint például azt, hogy Tito születésnapján elmaradt az ilyenkor szokásos szovjet jókívánság,³ vagy azt, hogy Romániában eltávolították a jugoszláv pártfőtitkár portréját, más jeleket teljesen félreértelmeztek. Adrija Hebrang⁴ és Stretan Žujović⁵ eltávolítását például úgy értelmezték, hogy arra a két politikus szovjetellenessége miatt került sor.⁶

A pontos helyzetfelismerést tovább nehezítette, hogy a nyilvánosság előtt kezdetben a jugoszláv fél megpróbálta kiengesztelni a Szovjetuniót. A dunai hajózásról 1948 júniusában megrendezett belgrádi konferencián minden kérdésben a szovjet álláspontot követték, ami jelentősen megzavarta a nyugati elemzőket. Sir Charles Peake belgrádi brit nagykövet ugyan érzékelte a problémát, de annak hátterében Tito személyes ambícióit vélte meghúzódní. A konferenciával kapcsolatban pedig úgy vélekedett, hogy ott Tito, a „rossz kisgyerek”, szerette volna elnyerni „szülei” jóindulatát.⁷ Miatán azonban Aleš Beblerrel⁸ tárgyalta, június 18-i londoni táviratában már jelezte, hogy Jugoszlávia és a Szovjetunió között számos kül- és belpolitikai kérdésben probléma figyelhető meg. A probléma fontosságát ugyanakkor nem ismerte fel, és okának továbbra is Tito nagyravágását tekintette.

A britekéhez hasonló magatartás figyelhető meg az amerikaiak esetében is. Nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget annak, hogy február végén hazarendelték Sava Kosanović washingtoni jugoszláv nagykövetet, hiszen arra a többi kelet-európai követ hazarendelésével egy időben került sor. John Robert Lowett külügyminiszter-helyettesnek

³ A kelet-európai kommunista vezetők közül egyedül Dimitrov bolgár pártfőtitkár fejezte ki születésnapjait jókívánságait. Milovan Djilas: *Rise and Fall*. Mamilan, London, 1985. 190.

⁴ Adrija Hebrang (1899–1948) vezető kommunista politikus, a JKP Központi Bizottságának tagja.

⁵ Stretan Žujović (1899–1976) a JKP KB tagja, a Szerbiai Főparancsnokság főparancsnoka 1941-ben, majd miniszter és vezéreztetés.

⁶ Heuser, Beatrice: *Western 'Containment' Policies in the Cold War. The Yugoslav Case, 1948–53*. Routledge, London-New York, 1989. 35.

⁷ Uo. 36.

⁸ Aleš Bebler (1907–1981), jugoszláv külügyminiszter-helyettes, 1949–1952 között Jugoszlávia nagykövete az Egyesült Nemzeteknél, később francia és indonéz nagykövet.

írt jelentésében John Hickerson⁹ ugyanakkor több gyanús jelre lett figyelmes. Korlátozták például az autók használatát, őrközt állítottak fel Tito lakásánál és a hadsereg megkezdte az élelmiszerkészletek felhalmozását.¹⁰

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az amerikaiakra a legtöbb nyugati hatalom megfigyelőihez hasonlóan a vita nyilvánosságra kerülése váratlanul hatott. A Kominform Jugoszláviát elítélő nyilatkozatát teljesen meglepődve fogadták, az ügyvivők első reakciójukban a konfliktus hátterében a nemzeti érdekeket és a személyes rivalizálást látták, a külpolitikai ellentétek felett viszont teljesen átsiklottak.¹¹

Az amerikai külpolitikát valójában már a konfliktus kezdeti szakaszában súlyos dilemma elé állította az, hogy bármilyen Jugoszláviának nyújtott segítség logikátlannak tűnt, miközben a közvélemény előtt erkölcsi keresztes hadjáratot folytattak a Szovjetunió ellen.¹²

Harry Truman amerikai elnök 1947. március 12-i kongresszusi beszédében hivatalos doktrínává nyilvánította a feltartóztatás (*containment*) politikáját, habár azt a gyakorlatban már 1946 elejétől alkalmazták. Az ún. Truman-doktrína az izolációs politika feladását és az Egyesült Államok új világpolitikai szerepvállalásának kezdetét jelentette. A szabad világ védelmében dogmaként kezelték a szovjet-kommunista expanzió megfékezésének szükségességét.¹³ A világ két részre osztásának (szabad és kommunista) egyszerű képletébe ugyanakkor csak nehezen volt beilleszthető egy olyan kommunista állam létrejötte, amelyik a Szovjetunió hivatalos dogmájától eltérő nézeteket kezdett el vallani. Trumannak az amerikai közvéleményt éppen az erkölcsi keresztes hadjárat ideológiájával sikerült megnyernie, ami kizárta bármilyen kommunista rendszer támogatását. A realpolitika felől tekintve a kérdést, a jugoszlávok megsegítése ugyanakkor előnyökkel is járhatott a hidegháborús küzdelemben, amit nem lett volna szabad kiaknázatlanul hagyni.

A felmerülő problémák és kedvező lehetőségek miatt az amerikai külügyminisztérium számára így a legfontosabb feladatot a konfliktusra adandó megfelelő válasz megfogalmazása jelentette. A külügyminisztérium részlegként működő Politikai Tervezőcsoport (Policy Planning Staff, PPS) már 1948. június 30-án összeállította a PPS 35-ként ismert elemzést.¹⁴ Ebben középutas megoldást javasoltak. George F. Kennan,¹⁵ a PPS vezetője

⁹ John Dewey Hickerson (1898–1989), amerikai politikus, 1947–1949 között az amerikai külügyminisztérium európai ügyekért felelős osztályának igazgatója, majd 1949–1953 között külügyminiszterhelyettes. Később finnországi (1955–1960) és fülöp-szigeteki (1960–1961) nagykövet.

¹⁰ Lorraine M. Lees: *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia, and the Cold War*. Pennsylvania State University Press, University Park, 1997. 47.

¹¹ Ilyen külpolitikai ellentétet jelentett Trieszt és a dél-karintiai területek hovatartozásának kérdése, de legfőképp a bolgárokkal és a románokkal tervezett balkáni föderáció gondolata. Borhi László szerint a konfliktus hátterében az húzódott meg, hogy a jugoszlávok hűsége spontán volt, amíg a Szovjetunió olyan alázatot kívánt, amely félelemből fakadt. Nézete szerint az amerikai külpolitikának az a továbbiakban részletezett célkitűzése, hogy a jugoszláviához hasonló átalakulást eredményezzen, abból a félreértésből származott, hogy Tito maga kezdeményezte a szakítást. Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945–1956*. Corvina, Budapest, 2005. 137.

¹² Byrnes, Mark S.: A Titónak nyújtott amerikai segély. in: *Külpolitika*, 2001/1–2, 154.

¹³ Fisher Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991)*. IKVA, Budapest, 1996. 118.

¹⁴ A dokumentum magyarul olvasható: Mezei Géza (szerk.): *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*. Új Mandátum, Budapest, 2001. 357–359.

szerint a kialakult helyzet teljesen új fordulatot jelentett a külpolitikában. Úgy vélte, hogy a jugoszláv lépést a térségben hasonlóak követhetik, ezért fontos precedenst jelenthet az amerikai álláspont. Ugyanakkor nagy körültekintést javasolt az ügy kezelésében. Kennan nézete szerint ugyanis a jugoszlávok kommunisták maradtak, megalapozatlan hiba lenne tehát, ha az amerikaiak szövetséges viszony kialakítására törekednének velük. Körültekintő elemzésében felismerte, hogy Tito és a jugoszláv kommunisták kiválásával a Kreml csalhatatlansági mítoszán esik csorba (ez a vélemény a Jugoszlávia elleni szovjet támadás lehetőségét elemző CIA-dokumentumokban is több esetben visszaköszönt). Ugyanakkor óvatosságra intett az esetleges tárgyalások során, nehogy ezzel ássák alá Tito rendszerét. Úgy vélte, hogy a szovjetek nem csak ezt használhatják fel a jugoszlávok ellen, hanem azt is, ha az Egyesült Államok teljesen elhatárolódna a jugoszláv fejleményektől, hiszen ezt a Szovjetunió annak alátámasztására használhatná fel, hogy egyedül ők képviselik a helyes kommunista irányvonalat. Ezért óvatos középutas politikát javasolt, de a kezdő lépést szerinte mindenképp a jugoszlávoknak kell megtenniük.¹⁶

Kennan politikai éleslátását és nézeteinek hatását jól mutatja, hogy elemzésében gyakorlatilag érintette az összes olyan kérdéskört, amelyre a később bemutatásra kerülő CIA-elemzések is hangsúlyt fektettek.

A PPS elemzése a fentiekén kívül több szempontból is meghatározta az 1948–1953 közötti Jugoszláviával kapcsolatos amerikai politikát. Egyrészt tekintettel voltak a közvélemény várható ellenkezésére, ezért nem álltak ki nyíltan Tito mellett, másrészt a diplomáciai és a gazdasági kapcsolatok csendes kiaknázására törekedtek, remélve, hogy ezzel a Szovjetuniót hátrányos helyzetbe tudják hozni. Kennan elemzésének hatása azonban csak visszatekintve tűnik ennyire egyértelműnek. 1948 nyarán még három lehetséges alternatívával számoltak az amerikai, brit és francia diplomáciai körök. Az első variációt (amit leginkább a CIA támogatott) egy jugoszláviai kommunistaellenes felkelés kirobbantása jelentette, amivel szemben a brit és a francia külügy inkább a kiváráásra játszott és a teljes passzivitást javasolta.¹⁷

A harmadik és később megvalósuló lehetőséget az az amerikai álláspont képviselte, amit már a PPS 35-ös, majd erre alapozva a Nemzetbiztonsági Tanács (National Security Council, NSC)¹⁸ 18-as határozata is képviselt. Ennek lényege abból állt, hogy a szovjet–jugoszláv konfliktust a lehetőségek szerint ki kell használni. Tito különállását számos pon-

¹⁵ George F. Kennan (1904–2005) amerikai diplomata, politológus és történész. A „feltartóztatás” politikájának megalkotója és kulcsfigurája a hidegháborúban. Írásaival messzemenő hatást gyakorolt Truman Szovjetunió-politikájára.

¹⁶ Miscamble, Wilson D.: *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950*. Rinceton University Press, Princeton, 1992. 191.

¹⁷ Heuser: *Id. mű.* 45–47.

¹⁸ Az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa az egyik legfontosabb olyan szerv, ahol az amerikai elnök a külpolitikai és nemzetbiztonsági kérdésekről tanácsadóival dönt. A testület feladata, hogy tanácsaival segítse az elnököt a döntések meghozatalában, valamint több minisztérium működésének összehangolását végzi.

ton találták felhasználhatónak, kezdve a propagandától egészen addig, hogy a többi csatlós esetleg követni fogja a jugoszlávokat.¹⁹

Az álláspont felülkerekedését jelezte, hogy Dean Acheson frissen kinevezett amerikai külügyminiszter javaslatára a Nemzetbiztonsági Tanács 1949. február 18-i ülésén elfogadta az NSC 18/2-es dokumentumot, amelyben az Egyesült Államok elkötelezte magát Tito megsegítésére. Az indoklás szerint azért, hogy „életben tarthassa a rendszerét, mint a Kommunista Tájékoztató Iroda testében élőszködő rákos daganatot”.²⁰ Ez radikális változást jelentett az addigi amerikai külpolitikában. A nyílt támogatás látszatát pedig úgy próbálták elkerülni, hogy az amerikai gazdasági erőt kihasználva, a háttérből próbálták meg Tito hatalmát megerősíteni.²¹ Ennek első lépését a gazdasági segítségnyújtás jelentette.

A segítség nagysága és időpontja azonban még mindig vita tárgyát képezte a nyugati hatalmak között. Főként a britek tartottak attól, hogy a vita esetleg már 1948 nyarán befejeződik, és Titónak az ő segítségük nélkül sikerül hatalmát megőrizni. Ez ugyanis csapást mért volna a Jugoszláviával kapcsolatos tervekre. Ugyanakkor a konfliktus ezen korai szakaszában az sem volt biztos, hogy a nyugati segély egyáltalán elegendő lesz Tito fenntartásához, illetve a szovjetek nem éppen ezért próbálnák meg megdőnteni rendszerét. Harmadszor, felmerült olyan kevésbé valószínű vélemény is, hogy az egész konfliktus valójában csak színlelés, a jugoszlávok és rajtuk keresztül a szovjetek így próbálnak hozzájutni a fejlett nyugati technológiához.²²

Habár az Egyesült Államok első lépésként, az NSC 18 szellemében már 1948. július 19-én felszabadította az 1941-es német inváziókor zárolt, amerikai bankokban őrzött jugoszláv aranykészleteket, és ezzel egyidejűleg 50–60 ezer tonna nyersolaj szállítását engedélyezte, a feltartóztatási politika miatt megszorítások jelentkeztek. Az amerikai törvények szerint ugyanis tilos volt katonai cikkeket, fegyvereket, illetve olyan hadi cikkeket exportálni a kelet-európai államoknak, amelyből a nyugati hatalmaknak is kevés volt. A belgrádi nagykövetség ugyanakkor javasolta, hogy a tilalom alól vegyék ki Jugoszláviát. Ezt Kohler moszkvai amerikai ügyvivő is támogatta, és végül az NSC 18/2-es határozatban Truman is elfogadta.²³

Ezt követően ténylegesen is megkezdődött az anyagi segítség folyósítása. 1949–1950-ben az Egyesült Államok mintegy 270 millió dollár értékben adott segílyt, az Export-Import Bankon keresztül pedig további 55 millió dollár kölcsönt biztosított Jugoszláviának. Ehhez járult hozzá a többi nyugati állam több mint 64 millió dolláros segílyével és 181

¹⁹ Ezt az álláspontot fogja tükrözi az 1949. szeptember 14-i NSC 58-as határozat, amelyben az Egyesült Államok azt javasolta, hogy bátorítsák a „szakadár kommunista rezsimek létrejöttét”. Byrnes: *Id. mű.* 156.

²⁰ Uo. 155.

²¹ Uo.

²² Lane, Anne: *Britain, the Cold War and Yugoslav Unity, 1941–1949.* Sussex Academic Press, Brighton, 1996. 127.

²³ Heuser: *Id. mű.* 82–83.

millió dollár értékű hitelével. A nemzetközi szervezetek²⁴ 476 millió dollár, az önkéntes segítségnyújtók pedig több mint 27 millió dollár értékben segítették Jugoszláviát.²⁵

A jugoszláv gazdaság megsegítése mellett, azzal több szempontból összefüggve, fontos kérdést jelentett az esetleges szovjet invázió és az ezzel kapcsolatos nyugati, Jugoszláviának nyújtandó katonai segítségnyújtás kérdése. Miután a jugoszláv kommunista pártot kizárták a Kominformból, mind a nyugati hatalmak körében, mind Jugoszláviában tartották a katonai inváziótól. Habár a katonai szakértők valószínűtlennek tartották Jugoszlávia megtámadását, a belgrádi amerikai nagykövetség és Averell Harriman, az amerikaiak különleges európai biztosa is csapatok, illetve azonnali fegyverszállítmány küldését javasolta. A szovjet támadással kapcsolatos becsléseket és elemzéseket azonban részben találgatásokra és pletykákra alapozták. Habár a katonai összecsapás lehetőségét nem lehetett teljesen kizárni, a hírszerzés 1949 májusában még a helyi háborút sem tartotta valószínűnek.²⁶

Az 1949. augusztus 18-i, a Jugoszláviában élő orosz fegyvárdista emigráció helyzetével kapcsolatos szovjet jegyzék kétértelmű megfogalmazását Tito ultimátumként értelmezte.²⁷ Ezt erősítették fel az ezzel egy időben zajló csatlós csapatmozgások. Acheson a kialakult helyzet miatt augusztus 31-i sajtótájékoztatóján fontosnak tartotta leszögezni, hogy az amerikaiak figyelemmel fogják kísérni a szovjetek balkáni csapatmozgásait.²⁸

A katonai támadás lehetőségével mint reális veszéllyel ténylegesen a koreai háború kitörése után kezdtek el az elemzők egyre jobban foglalkozni. A nyugati hatalmak egyetértettek Jugoszlávia stratégiai fontosságában, amit a szovjet agressziótól való félelem tovább fokozott. David Kelly moszkvai brit nagykövet szerint a koreai háború kiteljesedése esetén a Szovjetunió Jugoszláviában, Iránban vagy Berlinben fog támadást indítani. Hasonló álláspontot képviselt 1950. június 29-én Kennan, aki azonban július 29-én már úgy fogalmazott, hogy a szovjet támadásra csak abban az esetben kerülne sor, ha a Szovjetunió vállalná egy újabb világháború kockázatát, különben csak energiáját és erőforrásait pazarolná. A csatlósok támadását ugyanakkor ő is lehetségesnek tartotta.²⁹

Jugoszlávia megtámadását az amerikai elemzők leginkább 1951-ben tartották valószínűnek. George Allen frissen kinevezett belgrádi amerikai nagykövet február 24-i interjújában hangsúlyozta Jugoszlávia stratégiai szerepét az Adriai-tenger térségében, ahol Görögország és Olaszország védőpajzsát tölti be. A vezérkar már ezt megelőzően, 1950 decemberében különösen fontosnak tartotta Jugoszláviát az amerikai és az észak-atlanti térség stratégiai biztonsága szempontjából. Ezt a nézetet a külügyminisztérium is osztotta 1951. január 23-

²⁴ Többek között az Egyesült Nemzetek Segély- és Rehabilitációs Ügynöksége (UNRRA), Egyesült Nemzetek Gyermeksegély Alapja (UNICEF), a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD) és a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) révén.

²⁵ Larson, David L.: *United States Foreign Policy toward Yugoslavia, 1943–1963*. University Press of America, Washington, 1979. 345–347. táblázata. Az 1949–1950-ben folyósított amerikai segély és kölcsön nagyságát érzékelteti, hogy ez több mint egy tizedét alkotta az 1945–1962 között Jugoszláviának adott amerikai támogatásnak (2,396 milliárd dollár). Uo. 349. táblázata.

²⁶ Heuser: *Id. mű.* 103–104.

²⁷ Az ezzel kapcsolatos forrást közli: *White Book on the aggressive activities by the governments of the USSR, Poland, Czechoslovakia, Hungary, Rumania, Bulgaria and Albania towards Yugoslavia*. Ministry of Foreign Affairs, Beograd, 1951. 124–126.

²⁸ Heuser: *Id. mű.* 108–109.

²⁹ Uo. 149–152.

án kelt memorandumában, amelyben egyenesen úgy fogalmaztak, hogy a segítségnyújtás elmaradása esetén egész Európa és a Közel-Kelet össze fog omlani.³⁰

Ezeket a gazdasági és katonai segítségnyújtással kapcsolatos dilemmákat, illetve a szovjet támadás valószínűségét jól tükrözi az a hat CIA-elemzés, amelyet Jugoszlávia esetleges megtámadásának lehetőségéről készítettek.

A konfliktus kirobbanását követően az amerikai hírszerzés első részletes elemzését (ORE 49-48) 1948. november 18-án adták ki. Az elemzésből, amely a november 5-i állapotokat tükrözte, kiderül, hogy a CIA szerint „Tito és a Kominform kibékülése nem valószínű”, mivel a szovjet vezetés soha sem fogja megbocsátani a jugoszlávoknak, hogy megkérdőjelezték a tekintélyét. Ha elfogadnák Tito rendszerét, azzal a Kreml beismerné, hogy nem képvisel egyedüli, megkérdőjelezhetetlen ideológiai és politikai nézeteket a kommunista pártok körében. Ha átmenetileg közelednek is egymáshoz a két ország vezetői, a szovjet vezetésben ennek „ellenére [Jugoszlávia] kérlelhetetlen megdöntésére fognak törekedni”. Igaz, az adott körülmények között erre nem sok esélyt láttak, de úgy vélték, hogy a jugoszlávok is kerülni fogják a konfliktus eszkalálódását: „A jelen pillanatban ugyanakkor a Kreml képtelen hatékony, a katonai támadást nélkülöző fegyverkezési lépéseket tenni Tito ellen, Tito viszont megpróbál minden olyan lépést elkerülni, amely az SZSZSZK-t ilyen lépés megtételére kényszerítené. Következésképpen sem Sztálin, sem Tito nem fogja megkockáztatni az azonnali szakítást a két ország között, bízva abban, hogy a fejlemények a jelenlegi holtpontra végül valamilyen kielégítő megoldást fognak nyújtani.”³¹ Az elemzők szerint mind a Jugoszlávia elleni katonai támadás, mind a gazdasági blokádnak eredménytelenül fog végződni, főleg abban az esetben, ha szoros együttműködés alakulna ki a jugoszlávok és a nyugati hatalmak között.

Az amerikai elemzők véleménye szerint azonban a vita elsimítása rendkívül nehéz feladat lesz. Ennek háttérében az húzódhatott meg, hogy mind Tito, mind Sztálin a saját helyzetét szerette volna stabilizálni: „Mivel mindkét állam saját helyzetét akarja konszolidálni, feltételezzük a köztük lévő ellentétek nagyobb ideológiai, és ezzel együtt gyakorlati intenzitását.”³²

Ugyanakkor úgy vélték, hogy a Szovjetunió bármikor képes lesz Jugoszlávia fegyveres megdöntésére, a támadás megindítására viszont csak a nemzetközi feszültség növekedése esetén láttak lehetőséget: „Habár folyamatosan szélesedik a Jugoszlávia és az SZSZSZK közötti törés, a Kreml azon döntését, hogy erejét Tito fegyveres megdöntésére használja fel, inkább a nemzetközi fejlemények fogják előidézni, semmint a jugoszláv lépések. A közvetlen szovjet akció eshetősége abban az esetben növekedhet meg, ha a nemzetközi feszültség miatt megnövekedik a háború lehetősége, vagy ha az SZSZSZK szándékosan kirobbantja a harmadik világháborút.”³³

A szovjet és a jugoszláv külpolitikát elemezve az amerikai hírszerzés 1948 őszén még úgy vélte, hogy Tito nyíltan nem fog a Szovjetunió ellen fordulni, általánosságban támogatni fogja a szovjet külpolitikát (ezt látszott alátámasztani a Belgrádban megrendezett dunai hajózási konferencia is). Ennek háttérében az húzódott meg, hogy Tito tartott attól,

³⁰ Uo. 155–156.

³¹ *The Trend of Soviet-Yugoslav Relations*. CIA FOIA, www.foia.cia.org, letöltés: 2006. június 25. Továbbiakban: ORE 49-48. A CIA-dokumentumok magyar szövege a szerző fordítása.

³² Uo.

³³ Uo.

egyrészt végleg magára haragítja Sztálint, ami további (nem részletezett) súlyos következményekkel járhatott volna, másrészt abban sem bíztak teljesen, hogy az amerikai vezetés segítséget fog nekik nyújtani, illetve, hogy területi követeléseiknél (Trieszt, Karintia) a jugoszláv álláspontot fogják támogatni.

A szovjet–jugoszláv kapcsolatok normalizálódása ellen szól az elemzők szerint az is, hogy, főként a Kominform 1948. június 28-i bukaresti, a Jugoszláv Kommunista Pártot a tagjai sorából kizáró nyilatkozatot követően felerősödött a Tito-ellenes propaganda-hadjárat a kelet-európai szovjet csatlósoknál: „Amióta a Kominform elítélte Titót,³⁴ az SZSZSZK erőteljes kampányt indított a csatlósoknál, hogy az összes „nacionalista” elemet kigyomlája. Lengyelországban a tisztogatás elérte a kommunista párt legmagasabb szintjét, amíg a többi országban a másként gondolkodókat csendesesen, de hatékonyan már azt megelőzően elnémították, hogy politikailag zavaróvá válhattak volna. A pártosok szorosabbra zárásával egy időben – közvetve és közvetlenül – fokozódott a Tito-ellenes propaganda, növekvő hangsúlyt helyezve a kommunizmus „internacionalista”, vagyis Moszkva ellenőrzése alatt álló aspektusára.”³⁵

Az elemzés készítői szerint ez „a „tisztogatási” folyamat és a propaganda alapvetően hatott a jugoszlávok és a csatlósok közötti viszonyra, bizonyos esetekben megkönnyítették a vitát, és a kormány szintű kapcsolatok megromlását. Ezért a vita folytatódásával „a csatlósok és Jugoszlávia közötti viszony tovább fog mérgesedni, és várhatóan a kölcsönös segítségnyújtási szerződések felmondásában fog kicsúcsosodni.”³⁶

A tárgyilagosságra törekvő elemzők ugyanakkor azt sem felejtették el megemlíteni helyzetértékelésükben, hogy a jugoszlávok elleni propaganda fokozódásával párhuzamosan Tito és hívei szintén mindent megtettek azért, hogy biztosítsák hatalmon maradásukat. Ennek részeként került sor arra, hogy a kevésbé megbízható elemeket kizárták a JKP tagjai közül, ezzel próbálva meg elejét venni annak, hogy egy szovjetbarát ellenkormány jöhessen létre: „A csatlósoknál zajló perekkel egy időben Tito azzal erősítette meg a saját pártját, hogy az összes olyan gyanús személyt kizárta, akik a legkisebb hajlandóságot is mutattak arra, hogy első helyen a Kremlhez, és Titóhoz csak másodikként legyenek lojálisak. A jugoszláv kommunisták többsége ezért valószínűleg a kommunizmus »nemzeti« irányzata mellett kötelezte el magát, amelyet a többi csatlós országban az SZSZSZK megpróbál likvidálni.”³⁷

A szovjet–jugoszláv konfliktus alakulásáról és Jugoszlávia lehetséges ellenállásáról szóló következő, az előbbinél részletesebb hírszerző elemzésben (ORE 44-49, 1949. június 20.) a szovjet nyomásgyakorlás négy alternatíváját elemezték: gazdasági, politikai nyomásgyakorlás, felforgató tevékenységek szervezése, valamint a jugoszláv rendszer fegyveres megdöntése. A jelentés kitért arra, hogy a szovjetek többféle gazdasági szankciót alkalmazhatnak Jugoszlávia ellen, a teljes körű gazdasági blokádot azonban az elemzők a stratégiai jelentőségű jugoszláv ásványkincsek miatt elvetették: „A szovjet tömb államai többféle gazdasági szankciót alkalmazhatnak Jugoszlávia ellen. Például leállíthatják az iparcikkek és

³⁴ Az elítélő nyilatkozat magyarul olvasható: *A Jugoszláv Kommunista Szövetség a nemzetközi munkásmozgalomban 1948 és 1968 között*. Forum, Újvidék, 1969. 246–253.

³⁵ ORE 49-48.

³⁶ Uo. A Szovjetunió ezt 1949. október 9-én tényleg felbontotta. A szovjet lépés előtt Lengyelország és Magyarország 1949. szeptember 30-án, Románia és Bulgária 1949. október 1-jén bontotta fel a barátsági szerződést. Albániával Jugoszlávia nem kötött ilyen megállapodást.

³⁷ ORE 49-48.

a nélkülözhetetlen nyersanyagok szállítását. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a Kreml 1949-ben nem fog teljes körű gazdasági szankciót alkalmazni Jugoszlávia ellen. Míg az ilyen szankció nem eléggé hatásos ahhoz, hogy kárt okozzon a teljes jugoszláv gazdaságban, a jugoszláv stratégiai ásványkincsek elvesztése ártana a szovjet tömb gazdaságának.”³⁸

Ugyanakkor az elemzők nem tartottak attól, hogy tovább romlana Jugoszlávia gazdasági helyzete. Sőt, bizonyos esetekben a javulás jeleit tapasztalták, annak ellenére, hogy a szocialista tábor súlyos blokádot alkalmazott a jugoszlávok ellen, hiszen „1946 óta kevés jel utal a jugoszláv gazdaság romlására. 1948-ban az egy főre jutó gabonatermelés megközelítette a háború előtti értéket, és várhatóan 1949-re mérséklődik az erőltetett export keltette élelmiszerhiány. [...] az acél, a színesfémek, a villamos energia, a textíliák gyártása és a fakitermelés elérte a háború előtti szintet, és minden esetben további növekedés figyelhető meg; a közlekedési hálózat pedig 1949-re előre láthatólag megfelel a közlekedési igényeknek. [...] Tito gazdasága nem szenvedne komolyabb kárt, ha a kelet-európai–jugoszláv kereskedelem jelenleg tapasztalt csökkenése a kereskedelem teljes megszűnését hozná magával [...]”³⁹

A jugoszláv gazdaság életben maradásához az is hozzájárult, hogy Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal Tito ekkor már több fontos megállapodást kötött, amelyek biztosították a Nyugattal folytatott kereskedelem növekedését. Azonban, ahogyan azt az elemzők helyesen felismerték, még ez sem lett volna elég ahhoz, hogy Jugoszlávia sikerrel hajtsa végre az első öt éves terv irreális célkitűzéseit. Ehhez a szakképzett munkaerő létszámának növelésére és tudásának elmélyítésére lett volna szükség.

A dokumentum a szovjet nyomásgyakorlás lehetséges elemei közül első helyen tárgyalta Tito és rendszere katonai úton történő megdöntését. Ezen belül három lehetőséget tartottak elképzelhetőnek: a határincidensek gerillaharccá fejlesztését, a Jugoszláviával határos szovjet csatlósállamok támadását, valamint a közvetlen szovjet intervenciót. A lehetőségek közül egyetlen komoly fenyegetésnek az első lehetőséget tartották. Az elemzők ugyanakkor arra is felhívták a figyelmet, hogy ebben az esetben Albániában és Bulgáriában jugoszláv ellentámadás várható. A Jugoszláviával határos csatlósállamok – Magyarország, Románia, Bulgária és Albánia – támadását viszont nem tartották valószínűnek,⁴⁰ hiszen „1949 hátralevő részében a nagyarányú gerilla-hadviselés, amely valójában anyagháború lenne, jelenti az egyetlen komolyabb katonai fenyegetést Tito hatalmára. Feltételezzük, hogy a Kreml csak abban az esetben hajlandó nagyarányú gerilla-hadviselést folytatni, ha kész lenne nyílt háborút kockáztatni Jugoszlávia ellen. Tito nyomatékos ellenlépéseket tenne annak meg-

³⁸ *Estimate of the Yugoslav Regime's Ability to Resist Soviet Ressure during 1949*. CIA FOIA, www.foia.cia.org, letöltés: 2006. június 25. Továbbiakban: ORE 44-49.

³⁹ Uo.

⁴⁰ A Jugoszlávia elleni esetleges katonai támadással kapcsolatban kettő nézet él a magyar történetírásban. Okvách Imre 1951-ből konkrét támadási tervre utal könyvében. Vele szemben Ritter László azt hangoztatja, hogy nem kerültek elő olyan szovjet levéltári források, amelyek minden kétséget kizárólag igazolnák, hogy a Szovjetunió meg akarta volna támadni Jugoszláviát. Ritter szerint a magyar haderő felkészültsége nem volt alkalmas a háború viselésére, a határ megerősítése inkább egy Jugoszlávia felől érkező támadás kivédésére irányult. Okvách Imre: *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Aquila, Budapest, 1998. 139–143. és Ritter László: *War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategies*, www.isu.etho.ch/php/documents/collection_Tito/texts/Introduction_war_tito.htm, letöltés: 2005. március 9.

akadályozására, hogy az anyagháború rendszerére végzetes következményekkel járó irányba fejlődjön. Ebben az esetben módszere valószínűleg az lenne, hogy a jugoszlávok támogatásával gerillaakciókra kerülne sor Albániában és Bulgáriában, ami súlyos következménnyel járna ezen két ország rendszerére nézve, főleg Albániában Hodzsa instabil kormányára.”⁴¹

A Jugoszláv Néphadsereg Kelet-Európa második legerősebb hadseregeként az elemzők szerint még abban az esetben is meg tudta volna állítani a támadást, ha az kiterjedt szovjet logisztikai támogatással párosult volna. A közvetlen szovjet katonai támadást azonban valószínűtlennek tartották, helyette inkább a politikai nyomásgyakorlás fokozódására figyelmeztettek, amelynek szintén többféle változatával számoltak az amerikai hírszerzésben. A szomszédos államok rágalomhadjárata kiegészülhetne a Jugoszláviában élő kisebbségek „megdolgozásával”, Tito és rendszere elleni hangolásukkal. Cserébe kedvezőbb bánásmódot ígérhetnének számukra. Az elemzők szerint a szovjetek ez irányú propagandája leginkább a montenegróiak és a macedónok esetében találhat támogatókra, de Ranković⁴² jól szervezett titkosrendőrsége minden gond nélkül fellépne ellenük. Az elemzők 1949-ben még nem számoltak a macedón függetlenség esetleges kikiáltásával sem, annak ellenére, hogy voltak „olyan montenegrói, macedóniai és valószínűleg más jugoszláv köztársaságokban élő kisebbségek, amelyek cserébe azért, hogy az SZSZSZK kedvező bánásmódot ígér, hajlandók lehetnek támadást indítani Tito rendszere ellen. A csoportok jelentette potenciális fenyegetést Tito titkosrendőrsége⁴³ segítségével meg tudja akadályozni. A „független” Macedónia kikiáltása csak csekély sikerrel járhat a jugoszláviai macedónok jelentős támogatásának elnyerésében 1949-ben. A nyilatkozat a közeljövőben semmi esetre sem valószínű. Ha a macedón állam létrehozása bármikor komolyan fenyegetne 1949 során, Tito tömegesen telepíthetné át a megbízhatatlan macedónokat Jugoszlávia más térségeibe.”⁴⁴

A Tito és követői elleni szovjet támadás negyedik alternatíváját a különböző felforgató tevékenységek és gerillaakciók jelenthették. Ennek hatékonyságát az elemzők azonban minimálisnak tekintették. Véleményük szerint Tito párton belüli ellenzékét a tagság mindössze 2 százaléka (8 ezer fő) jelentette, akiket társadalmi háttérük és érdekeik alapján három csoportba soroltak: „(1) régi vonalas kommunisták, akik hosszú ideig éltek a Szovjetunióban és akik a Kremlt támogatják; (2) opportunisták, akik elégedetlenek, mert nem tudtak a kormányban olyan magas pozíciókat szerezni, amelyek arányosak lennének a háborús érdemeikkel; (3) azok a kommunisták, akik a háború előtt hagyták el Jugoszláviát, majd azt követően hazatértek. Az utóbbi csoport nem állt kapcsolatban a partizánmozgalommal, és így semmilyen különleges lojalitás nem fűzte őket Titóhoz. E Kominform-barát csoportok állítólag megpróbálkoztak Tito rendszere ellen aktív ellenállás szervezésével, azzal, hogy megpróbálták az ellenőrzést elvenni a hadseregtől.”⁴⁵

⁴¹ ORE 44-49.

⁴² Aleksandar Ranković (1909–1983), szerb kommunista politikus, belügyminiszter, 1963-tól Jugoszlávia alelnöke. 1966-ban a brioni pártplénumon minden tisztségéről leváltják.

⁴³ Népvédelmi Osztály (OZNA; Odeljenje za zaštitu naroda) néven 1944-ben létrehozták a politikai rendőrséget. 1946-ban Allambiztonsági Igazgatóságra (UDB; Uprave države bezbednosti) keresztelték át. Ezt követte a belső karhatalmi erők létrehozása Népvédelmi Hadtest (KNOJ) néven.

⁴⁴ ORE 44-49.

⁴⁵ Uo.

Megfelelő ellenlépésként „Tito, aki nyilvánvalóan tudatában van a potenciálisan veszélyes csoportok jelenlétének, csoportként a pártügyekben háttérbe szorítja őket, valamint fiatal oszlopos tagokkal váltja fel az ismert megbízhatatlan elemeket.” Számíthattak továbbá a fent már említett titkosrendőrség lojalítására is.

A harmadik, 1950. május 11-én megjelent elemzés (amelyet az 1950. április 17-i állapotok alapján készítettek) minimális szovjet célként Jugoszlávia stabilitásának megakadályozását, maximális célnak pedig Tito megdöntését és az ország szovjet táborba történő visszaállítását tartotta. Az elemzők Tito kormányának helyzetét gazdaságilag, politikailag és katonailag is stabilnak tekintették, ország külső és belső stabilitását ugyanakkor nagymértékben tették függővé a nyugati támogatástól.

Az elemzés részletesen kitért a szovjet csapás lehetséges irányaira és módozataira. Hat lehetőséggel számoltak: „Jugoszlávia ellen egyénileg vagy összehangoltan a Kreml még mindig képes a következők megtételére: (1) erejét a titóizmus mint a „nyugati fasizmus” virulens manifesztációjának „karanténba zárására” korlátozni; (2) folytatni a jelenlegi idegek háborúját; (3) újraszervezni és felerősíteni a Tito kormányának belső megdöntésére irányuló erőket; (4) a határos csatlósokra alapozva gerillaháborút viselni; (5) szovjet vagy szovjet és csatlós katonai erővel megtámadni Jugoszláviát; és (6) politikai rendezést keresni Titóval.”⁴⁶

Tito és a jugoszláv vezetés elleni propaganda-hadjárat az amerikai hírszerzés szerint három célt szolgált. Egyrészt Tito rendszerét az amerikaiak szövetségeseként, „fasiszta eszközeként” tarthatták számon. Másrészt azzal, hogy kétségbe vonta azt, hogy Tito kommunista eszméket követ, a Szovjetunió saját kezeit szerette volna tisztára mosni, hiszen egy kapitalista ország ellen megengedhetők az ideológiai és egyéb fegyverek alkalmazása: „Tito ideológiai megtagadásával, és annak a tézisnek a felépítésével, hogy Tito sem most, sem soha nem volt igazi kommunista, hogy mindig is fasiszta ügynök volt, és hogy lehetetlen megváltani, a Kreml azt a szükségszerű következményt vonhatja le, hogy többé nincs közvetlen felelőssége az ügygel kapcsolatban, vagyis hogy Jugoszláviát úgy kell kezelni, mint bármely más kapitalista-imperialista országot.”⁴⁷ Harmadszor Jugoszlávia elszigetelésével próbálták meggátolni a nyugati eszmék terjedését a szovjet táboron belül. Az amerikai stratégiák szerint az ideológiai hadviselés ebből a szempontból védelmi célokat is szolgált.

Az idegek háborújának fokozásával kapcsolatban a CIA elemzői két aspektust különítettek el. Magától érthetően irányult egyrészt Jugoszlávia ellen, hiszen megnehezítette Tito kormányának belpolitikai stabilizálódását, a katonai támadás lehetősége miatt pedig állandó készenlétben kellett tartani a hadsereget, amely jelentősen megterhelte a jugoszláv gazdaságot, valamint ezzel bizonyíthaták Jugoszlávia egyre fokozódó militarizálódását. Az idegek háborúja emellett egy másik célt is szolgált. A Jugoszlávia elleni harc ugyanis megfelelő ürügyet jelentett a Szovjetunió számára arra, hogy folyamatosan növelje a csatlósok hadseregét és katonai bázisait, illetve magyarázatul szolgált a Jugoszlávia menti hadgyakorlatokra.

Az ideológiai és a pszichológiai hadviselés a felforgató tevékenység fokozódásával párosulhatott 1950-ben. Az elemzés készítői megállapítják, hogy korábban csak korlátozott, és

⁴⁶ *Evaluation of Soviet-Yugoslav Relations*. CIA FOIA, www.foia.cia.org, letöltés: 2006. június 25. Továbbiakban: ORE 8-50.

⁴⁷ Uo.

eredményét tekintve sikertelen akciókra került sor, mivel a „hatékony jugoszláv biztonsági rendszer szemmel láthatóan megakadályozta az országon belüli kominformista földalatti ellenállás létrehozására irányuló kísérleteket.”⁴⁸ Ennek ellenére a Jugoszláviával határos államok területén, így Magyarországon is már elkezdődött a kollaboráns ügynökök kiképzése és átdobásuk a jugoszláv határon. Feladatuk pedig az lett volna, hogy részletes információt szerezzenek a jugoszláv belpolitikai és gazdasági helyzetről, rendszerrel ellentétes pártsejteket hozzanak létre, illetve szervezzenek újra, valamint a „szabotázs, felforgató tevékenység, munkások nyugtalanságának szítása, látszólag spontán felkelések rendezése és valószínűleg a jugoszláv vezetők meggyilkolása.”⁴⁹

1950-ben az amerikai elemzők a fenti három lehetőséget tartották a legvalószínűbbnek. Emellett kevésbé valószínű alternatívának tekintették a gerilla-hadviselést, a Jugoszlávia elleni katonai támadást, valamint a szovjet–jugoszláv kibékülést. A gerilla-hadviselést csak a nyomásgyakorlás egyéb módjainak alkalmazásával együtt tartották elképzelhetőnek, mivel a sikerhez szükségesnek tartották volna, hogy a jugoszláv lakosság támogassa ezeket a diverzáns egységeket. A gerillacsapatok ugyanakkor nagy létszámban képtelenek lettek volna a jugoszláv védelem áttörésére, és ideális célpontot jelenthettek volna. Az elemzők szerint Moszkva a módszer alkalmazásával kapcsolatban tarthatott attól, hogy lépésével megnöveli a Jugoszláviának nyújtandó nyugati katonai és politikai segély nagyságát.

Az elemzők arra is felhívták a figyelmet, a katonai támadás csak az egyik lehetőség, amitől számos tényező elrettentheti a szovjetekeket. Ezzel együtt sem tartották kizártnak, erre azonban nem a csatlósállamok önálló lépéseként számítottak. Mivel a szomszédos országok haderejét önmagában még nem tartották képesnek egy sikeres offenzíva indítására, szerintük ehhez legalább 25-30 szovjet hadosztály támogatására lenne szükség, ami megsemmisítő erejű páncélos és légi támogatással egészülne ki. Abban az esetben, ha a támadás megindulna, az elemzők szerint számítani kell arra, hogy a jugoszlávok a hegyekbe vonulnak vissza, továbbá megnövekedne az országnak nyújtott nyugati segítség. Moszkvát a támadás megindításától ugyanakkor elrettentheti, érveltek tovább, hogy az amerikai nyilatkozatok alapján nincs arra vonatkozó garancia, hogy a konfliktus lokalizált marad. Egy ilyen háborúnak ellentmondana a hivatalos szovjet propaganda, illetve a szovjet külpolitika fontos részét képező békeoffenzíva. A dokumentum tehát ezúttal is kizárta a közvetlen szovjet támadás lehetőségét, az elemzők ezzel mint reális lehetőséggel nem számoltak, ahogy csak elméleti lehetőségként tartották elképzelhetőnek a két állam közti kibékülést is, hiszen a személyes ellentétek, a presztízs kérdés, valamint mindennek a többi kommunista államra gyakorolt hatása miatt a békülés 1950–1951-ben még lehetetlennek tűnt.

A koreai háború kitérése után (1950. június 25.) a CIA elemzéseiben a korábbiakhoz képest már komolyabb eshetőségként számoltak a Jugoszlávia elleni támadással. Jól szemlélteti ezt az 1951. március 20-án kiadott, sorrendben negyedik hírszerzési elemzés (NIE-29), amely kimondottan a Jugoszlávia elleni invázióval foglalkozik, és komoly lehetőséget lát arra, hogy 1951-ben megtámadhatják az országot.

Ebben az iratban Tito rendszerét elemezve megállapították, hogy a rendszer még stabilnak tekinthető, de több, instabilitásra utaló jel figyelhető meg. A kommunista ideológia véleményük szerint korlátozza Tito cselekvési szabadságát. Ha eltávolodna a kommunista

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

ideológiától, azzal viszont elvesztené legfanatikusabb követőit, és érvként szolgálna ellene Moszkva számára. Ha pedig túlzottan ragaszkodik a kommunizmushoz, azzal a nyugati hatalmakban keltenének ellenszenvet.

Az elemzők, hasonlóan a korábbi évekhez, a szovjet politika több lehetséges variánsát vették számításba. Sztálin próbálkozhat például belső lázadás szításával, Tito meggyilkoltatásával⁵⁰ (habár az elemzők szerint ez egyáltalán nem jelentené a rendszer összeomlását) és a fegyveres támadás megindításával is. Az utóbbihoz, szerintük, a Jugoszláviával határos szocialista államokban állomásozó 6 szovjet hadosztály „önmagában nem elegendő Jugoszlávia sikeres elfoglalására. Ugyanakkor az SZSZSZK-ból további erőket csoportosíthatnak át azért, hogy az invázió számára megfelelő haderőt biztosítsanak.”⁵¹ Ebből a szempontból a jelentősen megnövekedett magyar, román, bolgár és albán egyesült haderő már elegendő létszámot képvisel. Közülük legnagyobb arányban a magyar haderő létszámában következett be növekedés. Amíg 1950 januárjában 28 ezren tartoztak a köteléke közé, az elemzés elkészítésekor már 65 ezren voltak fegyverben. Ez a létszám több mint megduplázódását jelentette. A jugoszlávok helyzetét, teszik hozzá, tovább nehezítheti, hogy a Szovjetunió logisztikai támogatása tovább növeli a támadók erejét, Csehszlovákia és Lengyelország bevonása „szükség esetén megfelelő tartalékot jelenthet a csatlósók számára. Ugyanakkor, a Jugoszlávia elleni bevetésükben felmerülő politikai és logisztikai problémák akkora, hogy ez a lehetőség elhanyagolhatónak tűnik.”

A dokumentum végül kitért arra is, hogy a Kremlnek milyen stratégiai lehetőségei vannak, illetve, mennyire valószínű, hogy a támadást 1951-ben indítják meg. Úgy vélték, a csatlósállamok haderejének jelentős létszámnövelése, a közös hadgyakorlatok az előkészületek komolyságára utalnak. A támadást támasztják alá a Kominformból kiszivárgott, de az elemzésben nem részletezett hírek is. A támadást azonban a helyzet mérlegelésétől tették függővé, például akkor, ha a szovjetek elsősorban azt veszik figyelembe, hogy a nyugati segítség nélkül a jugoszlávok nem lesznek képesek ellenállni, az általános háború kitérésétől való félelem pedig meggátolhatja a nyugati hatalmak beavatkozását. Az amerikai lakosság, legalábbis Moszkva szerint, Tito megvédéséért ellenezné a háborút. A Szovjetunió ezzel szemben azt is feltételezheti, hogy a koreai háború miatt az intervenció azonnali általános háborúvá szélesedhet, ami nem áll érdekükben, illetve az amerikaiak esetleg azonnali atomcsapást mérnének szovjet célpontokra. Harmadik lehetőségként az is fennáll, hogy Moszkva felkészült az általános háború elkerülhetetlenségére, így az nem fogja befolyásolni a támadás megindításában.

Az amerikaiak aggodalmát jól tükrözte, hogy a fenti elemzés következtetéseit kevesebb, mint két hónap elteltével újraértékelték és kiegészítették, mivel hangsúlyeltolódás következett be a háború kitörésének valószínűségével kapcsolatban. Az 1951. május 3-án elfogadott elemzésben (NIE-29/1) megállapították, hogy bár a támadás megindítására nem rendelkeznek újabb információkkal, „a csatlósok Jugoszlávia elleni ereje minimális figyelmeztetés vagy figyelmeztetés nélküli támadás indítására megnőtt, és folytatódnak a csatlósok katonai előkészületei. Habár a fejlemények a jelen pillanatig nem igazolják azt a következtetést, hogy a csatlósok támadására 1951-ben kerülne sor, és arra sem utalnak, hogy erre a

⁵⁰ Tito meggyilkolását a szovjetek valóban tervezték. Az ezt alátámasztó szovjet dokumentumot magyarul közli: Mezei: *Id. mű.* 360–361.

⁵¹ *Probability of an invasion of Yugoslavia in 1951.* CIA FOIA, www.foia.cia.org, letöltés: 2006. június 25.

támadásra inkább tavasszal kerülne sor, mint az év hátralévő részében”, tovább nyomatékosítják a NIE-29 következtetését, hogy „Jugoszlávia 1951-es megtámadását komoly lehetőségként kell számon tartani.”⁵²

Az indoklásban támadásra utaló jelként értelmezték, hogy a Szovjetunió nehézfegyvereket szállított a magyaroknak, a románoknak és a bolgároknak, a légierő Albánia kivételével mindenhol sugárhajtású gépeket használ, tovább növekedett a határincidensek száma, több konzulátust bezárattak és jugoszláv diplomatákat utasítottak ki, miközben egyre romlott a jugoszláv légierő és hadsereg felszereltsége. Az elemzők ebben a formában ugyan komolyabb lehetőségként tekintettek Jugoszlávia megtámadására, úgy vélték, hogy a balkáni állammal határos országokban megfigyelhető fegyverkezés egy átfogó fegyverkezési program részének is tekinthető: „Egyes fejlemények, mint a szárazföldi csapatok átcsoportosítása Bulgáriában, a határincidensek, a Kominform propaganda-kampánya, a jugoszláv-csatlós kapcsolatok romlása, arra utalnak, hogy Jugoszlávia vagy egy katonai támadás, vagy az idegek fokozódó háborújának célpontja. Mások ugyanakkor, mint a sugárhajtású gépek érkezése, a repülőtér-építési program, a tartalékok képzése egy olyan átfogó fegyverkezési program részének tekinthető, amely minden csatlósnál és a németországi és ausztriai szovjet zónában is megfigyelhető.”⁵³

A következő fél év évben Jugoszlávia megtámadásával kapcsolatban ismét változás állt be az amerikai hírszerzés véleményében. Az 1952. január 4-én kiadott elemzésükben már nem tartották valószínűnek, hogy, legalábbis 1952-ben, sor kerülne Jugoszlávia megtámadására. Véleményük szerint Tito és követői fenn tudják tartani ellenőrzésüket az ország felett, és megfelelő nyugati logisztikai támogatással a hegyvidékeken hatékony gerillaharcot folytathatnak. Habár a jugoszláv és a csatlósállamok fegyveres erői közti egyensúly az utóbbiak javára tolódott el, az elemzők, hasonlóan az 1950-es jelentésükhöz, jelentősnek tartják a jugoszláv fegyveres erők erejét, a légierőt pedig korlátozott támadás indítására is képesnek tartják: „A balkáni szinthez képest [Jugoszlávia] harci ereje jelentős, és a határőrség (KNOJ) 60 ezres létszáma egészíti ki. A belbiztonsági erők létszáma 40 ezerre tehető. A jugoszláv légierő (YAF) 649 repülővel rendelkezik, amelyből 408 a taktikai egységekhez tartozik. A YAF kiegyensúlyozott légierő, amely nem csak a jugoszláv terület védelmére képes, hanem Jugoszlávia határain kívül korlátozott támadó hadműveletek indítására is.”⁵⁴

Habár a szovjetek Jugoszláviával kapcsolatos végső céljában nem történt változás, az elemzők nem tartották valószínűnek az ország megtámadását. A szovjet propagandában véleményük szerint 1948-hoz képest szinte semmi változás sem történt. A szomszédos csatlósállamok haderejének növelését nem tartják különlegesnek, mivel, hangsúlyozzák, hasonló figyelhető meg a szovjetek befolyása alatt lévő többi kelet-európai államban is, így a fejlesztések inkább egy átfogó éberségi program részét jelenthetik: „A [Jugoszláviával] határos csatlósok fegyveres erőiben az utóbbi két évben bekövetkező erősödés nem szükségszerűen tükrözi azt a szovjet célt, hogy 1952-ben indítsanak támadást Jugoszlávia ellen. A csatlósok katonai ereje ezen időszakban minden bizonnyal Jugoszláviától függetlenül is jelentősen növekedett volna a szovjet éberségi program jegyében.” Az elemzők nem észlel-

⁵² Review of the Conclusions of NIE-29 "Probability of an Invasion of Yugoslavia in 1951". CIA FOIA, www.foia.cia.org, letöltés: 2206. június 25.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Probable Developments in Yugoslavia and the Likelihood of Attack upon Yugoslavia, through 1952. CIA FOIA, www.foia.cia.org, letöltés: 2006. június 25.

tek sietséget az egyes országok hadseregének összehangolásában sem, véleményük szerint a „csatlós haderők szemmel láthatóan nem sietnek az offenzíva előkészítésére, sem katonai tevékenységük összehangolására. Az előrejelzések szerint a bolgár, a román és a magyar fegyveres erők 1953 vége előtt, az albánok pedig 1954 közepéig nem fogják tudni befejezni az átszervezést, illetve elérni a maximális hatékonyságot.”⁵⁵

Jugoszlávia megtámadásának lehetőségét csökkenti az is, hogy Tito rendszerének fennmaradása már nem jelent komoly fenyegetettséget a szovjet rendszer fennmaradására. Moszkva sikerrel akadályozta meg a jugoszláv „eretnység” terjedését, Tito ideológiája a nemzetközi kommunista mozgalomban hatástalan, továbbá katonai fenyegetést sem jelent. A szovjetek a támadást egyébként is csak gondos mérlegelés után indítanák meg, az utóbbi fél év nyugati együttműködése Jugoszláviával pedig a szovjet vezetést a támadásból fakadó jelentős kockázatokról győzte meg.

A fentiekben bemutatott hat CIA-elemzés szintén megerősíteni látszik azt, hogy az amerikai külpolitikát élnken foglalkoztatta a szovjet–jugoszláv konfliktus alakulása, és az ebből fakadó, a nyugati hatalmak számára kedvező helyzet kiaknázása. Ezért fontossá vált számukra Tito rendszerének fennmaradása, ami miatt már a konfliktus kezdetétől felmerült a katonai segítségnyújtás gondolata, amihez viszont a hírszerzésnek fel kellett becslnie azt, hogy mennyire reális a Jugoszlávia elleni szovjet, illetve kelet-európai katonai támadás. Az elemzők bár ennek lehetőségét egyetlen alkalommal sem zárták ki, annak eshetőségével leginkább 1951-ben, a koreai háború kitörése után számoltak. A kelet-európai szocialista rendszerek stabilizálódásával, majd pedig a szovjet–jugoszláv kapcsolatokban 1953 után bekövetkezett fordulat hatására viszont már nem számoltak komoly eshetőségként Jugoszlávia megtámadásával.

⁵⁵ Uo.